

TÜRK YURDU

Türk Ocakları Genel Merkezi Aylık Yayın Organıdır.
Yerel Süreli Yayın • Basıldığı Tarih: 01.09.2011 • ISSN1300-2323
7. Devre, cilt 31 (63) Sayı: 289 (650) 100. Yıl

SAHİBİ

Galip TAMUR

(Türk Ocakları Basın, Yayın ve Eğt. Hiz. İşl. Adına)

GENEL YAYIN MÜDÜRÜ

Prof. Dr. **M. Çağatay ÖZDEMİR**

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Prof. Dr. **Necmeddin SEFERCİOĞLU**

YAYIN KURULU

Doç. Dr. **Bahri ATA** Yücel **HACALOĞLU**
Yrd. Doç. Dr. **İbrahim ATABEY** Doç. Dr. **Yunus KOÇ**
Dr. **Fahri ATASOY** Ömer **ÖZCAN**
Doç. Dr. **Levent BAYRAKTAR** Yrd. Doç. Dr. **Serdar SAĞLAM**
Ömer **BEKEÇ** Yrd. Doç. Dr. **Yavuz KARTALIOĞLU**
Prof. Dr. **Ali BİRİNCİ** Prof. Dr. **Özcan YENİÇERİ**
Galip **ERDEM**

100. YIL SAYILARINA KATKIDA BULUNANLAR

Prof. Dr. **Ethem Ruhi FİĞLALİ** Prof. Dr. **Haydar ÇAKMAK**
Yrd. Doç. Dr. **Fahri TEMİZYÜREK** Prof. Dr. **Hikmet Yıldırım CELKAN**
Prof. Dr. **Gülçin Yahya KAÇAR** Prof. Dr. **Hülya ARGUNŞAH**
Prof. Dr. **H. Bayram KAÇMAZOĞLU** Yrd. Doç. Dr. **Hüseyin TUNCER**
Prof. Dr. **Hacı Ömer KARPUZ** Dr. **İbrahim KARAER**
Prof. Dr. **Hakan POYRAZ** Prof. Dr. **İlhami DURMUŞ**
Prof. Dr. **Hakkı ACUN** Prof. Dr. **İsa ÖZKAN**
Prof. Dr. **Halit ÇAL** Prof. Dr. **İsmail ÇETİŞLİ**
Prof. Dr. **Hanifi ÖZCAN** Prof. Dr. **İsmail Hakkı AKSOYAK**
Doç. Dr. **Hasan Ali KARASAR** Prof. Dr. **Kadir ARICI**

GENEL MERKEZ

Türk Ocağı Caddesi Prof. Dr. Osman Turan Sokağı Nu: 1 Balgat / ANKARA
Tel: 90(312) 284 35 90

İDARE YERİ

Sezenler Caddesi 4/12 Sıhhiye / ANKARA
Tel-Belgegeçer: **90(312) 229 69 74**

YAZIŞMA ADRESİ

P.K. 429 Yenışehir / ANKARA
EImek: turkyurdu@turkyurdu.com.tr
Türk Yurdu Web Sitesi: www.turkyurdu.com.tr

BÜRO: Yaşar GİRĞİN

TEKNİK DÜZENLEME: Emel SEMERCİ

ABONELİK ve ABONELİK ÜCRETİ

Abonelik ücreti, Türk Ocakları Basın, Yayın ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi
Türk Yurdu 257311 numaralı posta çeki hesabına, yurt içi ve yurt dışı havaaleler
için de T.C. Ziraat Bankası Necatibey-ANKARA şubesi TR1500 0100 0795 0656
5463 5001 numaralı banka hesabına yatırılarak, P.K. 429 Yenışehir-ANKARA
adresine yahut imek veya telefonla bilgi verilir.

YURT İÇİ: Yıllık Ferdi Abone 80 TL. / Yıllık Kurum ve Kuruluş Aboneliği 150 TL.
YURT DIŞI: Avrupa ülkeleri için yıllık 75 Euro / Diğer ülkeler için yıllık 100 Dolar
Yayımlanan yazıların muhtevasına ait sorumluluk yazarlarına aittir.
Yayımlanacak yazılar üzerinde yazardan müsaade alınarak gerekli
düzeltilmeler yapılabilir. Gönderilen yazılar yayımlansın
yayımlanmasın iade edilmez.

TÜRK OCAKLARI MERKEZ YÖNETİM KURULU

Genel Başkan: **Nuri GÜRGÜR** Üye: Prof. Dr. **Özcan YENİÇERİ**
Genel Başkan Yrd.: Prof. Dr. **Orhan ARSLAN** Üye: Prof. Dr. **M. Çağatay ÖZDEMİR**
Genel Sekreter: Prof. Dr. **Orhan KAVUNCU** Üye: **Efendi BARUTÇU**
Genel Muhasip: **Galip TAMUR** Üye: **Kerim ÜNAL**
Genel Sekreter Yrd.: **Osman OKTAY** Üye: Dr. **Fahri ATASOY**
Genel Sekreter Yrd.: Yrd. Doç. Dr. **Bülent AKSOY**

DENETLEME KURULU

Başkan: Prof. Dr. **Rasih DEMİRCİ**
Raporör: Yrd. Doç. Dr. **İbrahim ATABEY**
Üye: **Zafer SADIKOĞLU**

TASARIM: www.hakkuslu.com

DİZGİ: REPROTON LTD. ŞTİ. (0312) 384 78 51-52

BASKI: EVREN YAY. A.Ş. Tel: (0312) 615 54 54

Ankara Konya Devlet Yolu 29. km. Oğulbey/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Basın Bildirisi • Türk Ocakları Genel Merkezi	2
27 Mayıs Depreminin Artçı Sarsıntıları-II Talat Aydemir'in Hiç Tükenmeyen İhtilâl Tutkusu Nuri Gürgür	3
Mustafa Kemal Atatürk Hakkında Bazı Düşünceler • Bayram Kodaman	8
Atatürk • Derviş Kılınçkaya	12
Bayrak Adam: Celal Bayar • Celal Metin	17
Celal Bayar - Millî Mücadelede Silahlı Direnişin Bir Dönüm Noktası Emine Gürsoy Naskali	25
Tartışılan Yönleriyle İsmet İnönü Dönemi (1938-1950) • Ali Ata Yiğit	30
Türk Siyasetinde Adnan Menderes • Süleyman İnan	46
Türkiye Siyasetinde Süleyman Demirel • Orhan Avcı	51
Türk Milliyetçiliğinin Kutup Yıldızı: Alparslan Türkeş • Özcan Yeniçeri	63
Necmettin Erbakan • Ahmet Güner Elgin	73
Bülent Ecevit • Ahmet Güner Elgin	84
Siyasetin Ulu Çınarı Osman Bölükbaşı • Ağah Oktay Güner	89
Turgut Özal'ın Hayatı, Şahsiyeti, Temel Meselelerimiz Konusundaki Görüşleri ve Hizmetleri • İsmet Binark	96
Süleyman Demirel'in Dış Politika Anlayışı • Bilal Karabulut	103
Türk-İslâm Ülküsünün Büyük Mütefekkeri S. Ahmet Arvası • Hüdavendigâr Onur	107
Merhum Galip Erdem'le İlgili Bir Hatıra • Süleyman Hayri Bolay	113
Prof. Dr. Orhan Düzgüneş: Büyük Ama Mütevazı Bir İlim ve Dava Adamı Orhan Kavuncu	115
Osman Yüksel Serdengeçti'nin Eserleri • Cemal Kurnaz	121
Türk Milliyetçiler Derneği • Necmeddin Sefercioğlu	132
"Türkiye Milliyetçiler Cemiyeti"ne - I / -1950'li-60'lı Yılların "Millet Tanımı" ve Günümüz İçin Önemi- • Mustafa Kök	141
Türk'ün Büyük Ülküsü: Türkçülük • Altan Deliorman	149
İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Evrimi • Özcan Yeniçeri	165
Türk Milliyetçiliği ve Demokrasi • Mehmet Ali Ünal	185
Türk Milliyetçiliği ve Türk Kültüründe Sevgi Kavramı • Umay Günay	190
Türk Siyasal Yaşamında MHP • Turgay Uzun	192
Edebiyatta Türkçülük (Başlangıçtan II. Meşrutiyet'e Kadar) • Nâzım H. Polat	215
İslamcılığın Konjonktürel Hegemonyası ve Üç Aşaması • Hilmi Demir	223
19. Yüzyıl Düşünce Akımlarından Osmanlıcılık • Yaşar Kop	227
Etnik Milliyetçilik veya Irkçılık Bağlamında Kürtçülük • Mustafa Aksoy	237
Osman Turan'ın Türkiye'de Millî Devletin İnşasına Bakışı • Aytekin Ersal	248
Türk Tarihinde Meşrutiyetin Kaynağı ve Öteki Sorunu • Abdullah Temizkan	259
Mukaddime'deki Bazı Kavram ve Olgular Çerçevesinde İbn Haldun'a Göre Türkler Beyhan Zabun	263
Anadolucu Türk Milliyetçilerinde Turancılık Algısı • İkbâl Vurucu	267
Türk Kültür ve Düşünce Tarihinde Sarafim Kıraathanesi • Kemalettin Kuzucu	281
Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in Üçlü Tasnifleri: Üç Tarz-ı Siyaset ve Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak • Mehmet Kaan Çalen	292
Azınlıklar ve Türkleşme Bağlamında Bir Entelektüel: Tekinalp • Melih Çoban	299
Kemal Tahir'in Anlatımıyla Taşradan 20. Asrın İlk Çeyreğine Bakış • Mustafa Balcı	309
Anadoluculuk Akımının Doğuşu • Ömer Obuz	316
[Ekrem Hakkı Ayverdi İle Avrupa'da Türk'ü Aramak-II] Tuna Güzellemesi Turgut Güler	323
DÜŞÜNCELER • Suriye'deki Olaylara İlgisiz Kalamayız • Nuri Gürgür	327
DÜŞÜNCELER • Ferdi Haklar Sadedinde Millet ve Demokrasi Üzerine Bir Deneme Cengiz Aydoğdu	330
DÜŞÜNCELER • Türk Ocaklarının 100. Yılına Tarihten Bakmak • Mustafa Kök	337
PORTRE • İsmail Otar • Ömer Özcan	339
Türk Dünyasından Haberler	341
Türk Ocaklarından Haberler	343

YUSUF AKÇURA VE ZİYA GÖKALP'İN ÜÇLÜ TASNİFLERİ: ÜÇ TARZI SİYASET VE TÜRKLEŞMEK, İSLÂMLAŞMAK, MUÂSIRLAŞMAK

MEHMET KAAN ÇALEN*

Meselenin Takdimi

Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset"i ve Ziya Gökalp'in "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak"ı hiç şüphesiz modern Türk düşüncesinin en önemli metinleri arasındadır. Söz konusu iki metnin taalluk ettiği kimlik meselesi, bugün hâlâ bütün şiddetiyle -hatta çekiciliğiyle- kamuoyunu meşgûl etmeye devam etmektedir. Kaleme alındıkları tarihten günümüze kadar aşağı yukarı bir asırlık zamanın geçmiş olmasına rağmen, sık sık geriye dönerek bu iki esere yeniden bakma ihtiyacı duymak zorunda kalmamız, meselenin süreklilik istidadı göstermesinde saklı olmalıdır. "Üç Tarz-ı Siyaset" ve "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak" artık düşünce tarihimizin ilgi sahasına ait iki yaşlı eser gibi gözükse de yaşamaya ve güncelliklerini muhafaza etmeye devam etmektedir.

İki eser ilginç benzerlikler taşımakta lâkin aralarındaki mühim farklılıklar da dikkatten kaçmamaktadır. Evvelâ her iki eser de Türk milliyetçiliğinin düşünce iklimi içerisinde doğmuştur; müessirleri Türkçülük hareketinin en önde gelen simaları arasındadır¹. Bununla birlikte iki düşünürün hayat hikâyeleri, öğrenim süreçleri, etkilendikleri kaynaklar, karakterleri ve meselelere bakış tarzları farklılıklar arz etmektedir ki bu husus mutlak surette eserleri arasındaki farkları da tayin etmiştir². Akçura, "Üç Tarz-ı Siyaset"inde "Batı'dan feyiz alarak kuvvet kazanmak ve ilerlemek arzuları uyandıktan" sonra Osmanlı ülkesinde tasavvur ve takip edilen "üç meslek-i siyasi"yi tahlil etmektedir. Benzer şekilde Gökalp de memleketimiz-

de mevcut bulunduğunu söylediği üç fikir cereyanını incelemiştir. Her iki düşünür de bahsi geçen eserlerinde, siyasi ve fikri hareketleri üçlü tasnifler hâlinde tahlil etmekle birlikte, Akçura ve Gökalp'in üçlü tasnifleri tam olarak örtüşmemektedir. Akçura; Osmanlılık, İslâmcılık, Türkçülük şeklinde belirlediği "üç meslek-i siyasi" içinde "Muâsırlaşmak"ı (Baticılığı) müstakil bir siyaset olarak zikretmemiştir. Gökalp de eserine ismini veren üçlü tasnifine Osmanlılığı dâhil etmemiştir.

Akçura ve Gökalp'in üçlü tasniflerindeki "Muâsırlaşmak (Baticılık)-Osmanlılık" değişikliği incelenmeye değer bir konudur. Bu hususta Akçura'nın "seçenekçi", Gökalp'in ise "sentezci" olduğu tarzında ve muhtemelen kaynağını Akçura'nın Gökalp'in ölümü üzerine kaleme aldığı yazıdan³ alan bir yorumun, araştırmacılar arasında genel bir kabule mazhar olduğunu müşahede etmekteyiz. Söz konusu yorum, bilhassa iki düşünürün Türkçülük anlayışlarındaki farklılıklara yapılan, ısrarlı bir vurgu üzerine bina edilmektedir⁴. Şahsî kanaatimize göre Akçura'nın seçenekçiliği ile Gökalp'in sentezciliği ve iki mütefekkirimizin iddia edildiği gibi farklı Türkçülük anlayışlarına sahip olması "Üç Tarz-ı Siyaset" ve "Türkleşmek İslâmlaşmak Muasırlaşmak" arasındaki farklılıkları tatmin edici derecede izah etmeye kâfi değildir. İşbu çalışmada Akçura ve Gökalp'in üçlü tasniflerini tahlil ve mukayese ederek konuya farklı bir bakış açısı getirmeye çalışacağız. Bu çalışmanın genel bir Akçura-Gökalp mukayesesi olmadığını ve sadece iki temel metin üzerinde durulacağını peşinen belirtmenin doğru olacağını düşünüyoruz.

Yusuf Akçura ve Üç Tarz-ı Siyaset

Üç Tarz-ı Siyaset, 1904 yılında, Ali Kemâl'in Kahire'de çıkardığı Türk isimli gazetede, üç bölüm hâlinde yayımlandı ve Yusuf Akçura böylece günümüze kadar devam eden bir tartışmanın ilk fitilini yakmış oldu. Akçura'nın bizzat kendisinin de belirtmiş olduğu üzere, Osmanlı Devleti'ndeki siyaset tarzlarını isimlendirip; tasnif, tayin ve tahlil etmesi bakımından eser bir ilk olma özelliğini taşımaktadır⁵. Eser ile sahibinin, Volga kıyısındaki Simbir şehrinde başlayıp Osmanlı İstanbul'unda devam eden, daha sonra Trablusgarb, Fransa, Kırım ve Kazan'a kadar uzanan hayat hikâyesi arasında mutlak surette bir bağ olmalıdır. Farklı dünyalara ait tecrübeler, Akçura'ya Osmanlı-Türk aydınlarında olmayan bir bakış açısı kazandırmıştı. Nitekim bir Osmanlı aydını olan Ali Kemâl'in, Üç Tarz-ı Siyaset'i tarihî hakikâtlere muvafık bulmaması ve eseri zihni bir ekserisizden ibaret görmesi bu bağlamda manidardır⁶.

Akçura, "Memâlik-i Osmâniyye'de, Garb'dan istifâza ile iktisâb-ı kuvvet ve terakkî arzuları uyanalı, Hükümet-i Osmâniyye'ye tâbî' milel-i muhtelifeyi temsil ve tevhd ile bir Millet-i Osmâniye vücûda getirmek, hakk-ı Hilâfet'in devlet-i Osmâniyye hükümdârında olmasından istifâde ederek, bütün İslâmları hükümet-i mezkûre idaresinde siyaseten birleştirmek (Frenklerin Panislamisme dedikleri), ırk üzerine müstenid bir Türk milliyet-i siyâsiyyesi teşkil etmek"⁷ şeklinde üç siyasî mesleğin tasavvur ve takib edildiğini belirterek, bu üç siyaseti Osmanlı Devleti'nin menfaati nokta-i nazarından tahlil etmektedir.

"Millet-i Osmâniye vücûda getirmek" siyaseti Akçura'ya göre "nesebî ve ırkî olmaktan ziyâde, taleb-i vicdânîye müstenid" Fransız tipi milliyetçiliğe göre kurgulanmıştı. II. Mahmud zamanında başlayıp, Ali ve Fuad Paşalar zamanında zirve noktasına ulaşan bu siyasetin esasları, Osmanlı memleketindeki Müslim ile Gayrimüslim ahâliyi aynı hak ve vazifelerle mücehhez kılarak aralarında tam mânâsıyla eşitlik tesis etmek ve din ve nesep ihtilâflarına bakmaksızın ayrı milletleri birbirine karıştırarak Amerikan milleti gibi yeni bir Osmanlı milleti inşa etmekte⁸. Akçura, Osmanlı sınırlarını mevcut hâliyle muhafaza edebilmek için yegâne çarenin bu siyaset olduğunu teslim etmekle birlikte, iki kışkırtıcı soruyu tartışmaya açmaktadır:

1. "Osmanlı Devleti'nin hakikî kuvveti, şekli-

hâzır-ı coğrafisini muhâfaza etmekte midir?"

2. "Muhtelif cins ve dine mensûb olup şimdiye kadar birbirleriyle nizâ ve cidâlden hiç hâli kalmayan anâsırın, şimdiden sonra, terkîb ve meczi mümkün müdür?"⁹

Osmanlılık siyasetinin başarıya ulaşması hâlinde, meydana gelecek karma Osmanlı milleti dâhilinde Türkler eriyeyeceği ve devlet üzerindeki bütün hâkimiyet ve nüfûzunu kaybedeceği için, bu başarının Osmanlı Devleti'ne katacağı kısmî kuvveti, Akçura'nın pek anlamlı bulmadığı anlaşılmaktadır. Kaldı ki böyle bir birleşmeyi ne Türkler, ne Müslümanlar, ne gayrimüslimler, ne Rusya, ne Balkan hükümetleri, ne de Avrupalılar istiyordu. Dolayısıyla "Osmanlı milleti vücûda getirmekle uğraşmak beyhûde bir yorgunluktu..."¹⁰ Akçura, daha eserinin başında, "Millet-i Osmâniyye vücûda getirmek arzusu pek âlî bir gâye-i hayâlîye, pek yüksek bir ümîde doğru teâlî etmiyordu" diyerek Osmanlılık siyasetiyle kendi idealizmi arasına bir mesafe koymuştu. Hariçteki Müslümanlara ve Türklere taalluk etmemesi sebebiyle mahallî ve dâhili bir mesele olarak kalan Osmanlılık siyaseti, Akçura'ya yeterince çekici gelmiyordu. Millet tanımında ırkı (soyu) esas alan Alman milliyetçilik tipolojisini daha doğru bulduğu için Fransız tipi iradî milliyetçilik anlayışı üzerine kurulu ve Türklüğü bir referans olarak kabul etmeyen Osmanlılık siyasetini reddediyordu¹¹.

Akçura, Osmanlılık siyasetinin başarısızlığı üzerine Avrupalıların "Panislâmizm" adını verdikleri "İslâmiyyet politikası" ortaya çıktığını yazar. Yeni siyasetin esası, yeryüzündeki bütün Müslüman unsurları, aralarındaki soy farklarına bakmaksızın müşterek dinden istifade ederek, Müslümanlar arasında cari olan "din ve millet birdir" kaidesi çerçevesinde birleştirip modern mânâsıyla yeni bir millet inşa etmekte¹². "İslâmiyyet politikası" Genç Osmanlılar'ın Avrupa'da buldukları sırada, memlekete dair dışarıdan ve daha derin bir bakış kazanmaları neticesinde doğmuş ve II. Abdülhamid'le birlikte devletin resmî siyaseti mevkiine yükselmişti.

Akçura'ya göre İslâmiyet, İslâm dünyasının pek çok yerinde hâlâ Müslümanlar için en temel ve güçlü kimlik tayin edici unsurdur. İslâmiyet'in bu vasfından faydalanarak Osmanlı Devleti'nin idaresindeki Müslümanlar, "Osmanlı milletine" kıyasla daha sıkı bir bağla birleştirilebileceği gibi Osmanlı Padişahı'nın İslâm dünyasının büyük kısmı tarafından Halife ola-

rak tanınması, bütün Müslümanların birleşmesinden doğacak büyük bir topluluğun vücuda getirilmesini mümkün kılabilirdi. Lâkin Osmanlıcılığa göre daha geniş bir proje olan İslâmcılık, kısmî dâhilî engellerin yanında ciddi haricî engellerle karşı karşıyaydı. İslâm devletlerinin hepsi Hristiyan devletlerin nüfuzu altındaydı ve hemen hemen bütün Hristiyan devletler, Müslüman tebaaya sahipti. “İslâmiyet politikasını” takip etmek demek, bütün Hristiyan dünyasına meydan okumak demektir ve en güçlü İslâm devleti olan Osmanlı'nın bile böyle bir teşebbüste bulunması zordu. Diğer yandan bu politika, Osmanlı tebaası arasındaki Müslim-gayrimüslim ayrışmasını körükleyerek ciddi toprak kayıplarına sebebiyet verecekti¹³.

Akçura, son olarak “ırk üzerine müstenid bir Türk milliyet-i siyâsiyesi husule getirmek” fikrinden bahseder ki eser şöhretini büyük ölçüde bu bahse borçludur. İlmî ve kültürel plânda oluşmaya başlayan Türk milliyetçiliğini, siyasî bir proje hâline getirmesi sebebiyle “Üç Tarz-ı Siyaset”i “Komünist Manifesto”ya benzeterek Türk milliyetçiliğinin manifestosu olarak kabul eden araştırmacılar dahi olmuştur¹⁴. Tarihte hiçbir Türk devletinin bu fikrin takipçisi olmadığını belirttikten sonra yakın dönemde de mevcudiyetine işaret olabilecek herhangi bir ipucuna rastlamadığını ifade eden Akçura, Osmanlı Türklerinin Almanlarla münasebetlerinin artması neticesinde Alman tarih ve dilbilim araştırmalarının etkisiyle İstanbul'da Türk milliyetçiliğine taraftar bir mahfilin oluştuğunu yazar. Grup siyasî olmaktan ziyade ilmî bir hüviyet taşımaktadır. İslâmcılık gibi umumî bir siyaset olan Türkçülük, Türk dünyasının muhtelif yerlerinde de doğum emareleri göstermektedir, fakat Akçura bu siyasetin henüz çok yeni olduğunu itiraf eder¹⁵.

Üç Tarz-ı Siyaset'in belki de en önemli özelliği, tahlil edilen üç siyasî fikri mukayese ederek bir birleri arasındaki çelişkileri ortaya koymasıdır. Bu bağlamda Akçura'nın Osmanlıcılık ve İslâmcılık karşısında Türkçülüğe kazandırdığı pozisyon ilgi çekicidir. Osmanlı Devleti'nin Türkçülük siyaseti takip etmesi, coğrafyasının ve altı asırlık tarihî yapısının büyük ölçüde değişmesine sebebiyet vererek bir Balkan devleti olmaktan çıkıp bir Asya devleti olmasıyla neticelenecekti. Osmanlı sınırları içindeki gayrimüslim ve Türk olmayan Müslüman unsurlar ayrışacaktı, fakat Osmanlı sınırları içindeki Türkler hem ırkî hem de dinî rabitalarla sımsıkı birleşecekler ve Türk olmadığı hâlde bir dereceye kadar Türkleşmiş Müslüman unsurlar tamamen Türkleşeceklerdi. Bundan daha önemlisi “dilleri, ırkları, âdetleri ve hattâ ekseriyetinin dinleri bile bir olan ve Asya kıtasının büyük kısmıyla Avrupa'nın cihet-i şarkıyyesine yayılmış bulunan Türklerin birleşmesiyle” büyük bir siyasî Türk milliyeti vücuda gelecekti¹⁶.

Yusuf Akçura'nın Türkçülük ve İslâm arasında kurduğu ilişki, Türk milliyetçiliğinin fikrî sistematizasyonunu açısından bir başlangıç noktası kabul edilebilir. Türkçülüğün önündeki haricî engeller İslâmcılığa göre daha azdı, ne var ki Türkçülük ciddi dâhilî engellerle karşı karşıyaydı. Din-i İslâm, bu engellerin aşılmasında ve Türk milliyetinin teşekkülünde mühim bir unsur olabilirdi. Bir kısım milliyet tariflerinde din bir amil olarak sayılmaktaydı ve Türklerin büyük çoğunluğu Müslüman'dı. Bu suretle dini, milletin objektif unsurları içine alan Türk milliyetçiliğinin klasik millet telâkkisi oluşmaya başlıyordu¹⁷.

Akçura, bahsi geçen üç siyasetten hangisine taraftar olduğunu doğrudan ifade etmeyerek objektif kalmaya dikkat etmiştir, fakat bilhassa eserin son kısımlarında Türkçülüğe eğilimini gizlememiştir. Osmanlıcılığı faydalı fakat imkânsız bulmaktadır. İslâmcılık ve Türkçülük siyasetlerindeki menfaat, mahzur ve zorlukların hemen hemen eşit seviyede olduğunu söyleyerek tatbikine çalışılması lâzım gelen siyasetleri ikiye indirmiştir. “Türk cerîdesinin ismini işittiğim zaman, nihayet beni dâima iz'âc eden şu suale cevap bulacağımı ümîd ve ismine nazaran o cevabın da Türklük siyaseti olacağını zanneylemiştim.” cümlesiyle aslında “tek tarz-ı siyasette” karar kıldığını üstü kapalı bir şekilde beyan etmiştir¹⁸.

Ziya Gökalp ve Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak

Ziya Gökalp'in *Türk Yurdu* mecmuasında “Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak” üst başlığı altında yayımladığı makaleler serisinin ilki, “*memleketimizde üç fikir cereyânı vardır*” cümlesi ile başlamaktadır. Söz konusu üç fikir cereyânı kronolojik sıraya göre Muâsırlaşmak, İslâmlaşmak ve Türkleşmektir.

Gökalp, mütefekkirlerimizce evvelâ “Muâsırlaşmak” lüzumunun hissedildiğini belirtir ve Osmanlı-Türk modernleşmesini III. Selim devriyle başlatır. “*Aslı bir akide hükmünde*” gördüğü “*Muâsırlaşmak*”ı herhangi bir fikrin veya grubun tekeline bırakmaz ve değişen dozajlarda bütün fikir akımlarının muâsırlaşma eğilimi taşıdığının altını çizer¹⁹. “Muâsırlaşmak cereyânı”, Gökalp'in iddia ettiği gibi “*muayyen bir nâşire mâlik*”²⁰ değilse hususî bir fikrî sistematizasyonu ve programı da yok demektir. Sistemsiz ve belirsiz bir “akidenin/temayülün/ihtiyacın/zaruret”in” üç fikir cereyânından biri ve hatta ilki mevkiine yükseltilmesi fazlaca cömert bir yaklaşım gibi durmaktadır (Bu hususa netice kısmında tekrar temas edilecektir.).

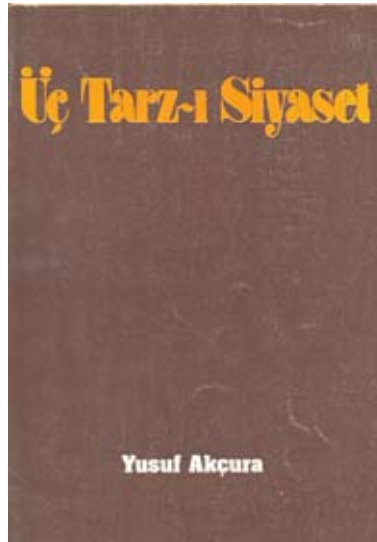
Gökalp, Tanzimatçıların muâsırlaşma telâkkisini birkaç cepheden tenkit eder ve kendi muâsırlaşma teorisini yeni bir medeniyet tasavvuru içine oturtur. Burada muâsırlaşmayı bir dereceye kadar Osmanlıcılık

ile aynileştirdiği ve içtimâî köklerden mahrum addettiği bürokratik modernleşmeye bilhassa kozmopolitliği sebebiyle karşı çıktığı söylenebilir²¹. Gökalp'in hedefi muâsır bir İslâm Türklüğü vücuda getirmektir. Bu itibarla kozmopolit muâsırlaşma cereyanı yerine, millî ölçüler çerçevesinde alternatif bir tarz-ı muâsırlaşma teklif etmektedir. Asrîliği aletten doğan bir olgu olarak mütalaa eden Gökalp için muâsırlaşmak, şekilce ve maişetçe Avrupalılara benzemek değil, fen ve teknikte Avrupalıların seviyesine çıkmaktır²².

Muâsırlaşmak temayülüne, İnkilâp'tan sonra "İslâmlaşmak" emelinin iltihak ettiğini yazan Gökalp, ilginç bir şekilde İslâmcılığı, II. Meşrutiyet dönemine münhasır ve Türkçülük ile aşağı yukarı eş zamanlı bir olgu gibi mütalaa edip "Üç Tarz-ı Siyaset"te görüldüğü veçhile II. Abdülhamid'in "İttihad-ı İslâm" siyasetine atıfta bulunmamaktadır. Bunun iki sebebi olabilir: Birincisi II. Meşrutiyet döneminde Abdülhamid aleyhinde oluşan tepkiyi nazar-ı dikkate alarak İslâmlaşmak fikrinin taşıyıcısı gördüğü "Sırât-ı Müstakîm-Sebilü'r Reşâd" mecmuası etrafındaki İslâmcılıklarla, Abdülhamid'in İslâmcılığını ilişkilendirmek istemiş olabilir ki bu iki İslâmcılık tarzı birbirlerinden nitelik olarak farklıdır. İkincisi, Gökalp, "İslâm Ümmetçiliği" ve "İslâm Milliyetçiliği" ayrımına giderek²³ bütün Müslümanların bir millet teşkil ettiği fikrine karşı çıkmıştır. II. Abdülhamid'in "İttihad-ı İslâm" siyasetini, İslâm milliyetçiliği bağlamında değerlendirip ötelemek ve Türkçülük ile uyum hâlinde, ümmet programına dayalı yeni bir İslâmcılık kurgulamak istemiş olması ihtimâl dâhilindedir. Ümmet programıyla "Sırât-ı Müstakîm-Sebilü'r Reşâd" mecmuası etrafındaki İslâmcıları da iknâ edebileceğini düşünmüş ve bu gerçekleşmeyince "İslâm Mecmuası"nı neşretmeye başlamış olmalıdır.

Gökalp'te İslâmlaşmanın içeri ve dışarı olmak üzere iki yönü vardır. Birinci yönüyle İslâm, Türk milletinin temel yapı taşlarından birisidir. İkinci yönüyle, İslâm dünyası sathında, Arap harflerini muhafaza etmek, ilim istihlâklarını müşterek hâle getirmek, müşterek bir İslâm terbiyesi oluşturmak, müftülük teşkilâtları arasında irtibat tesis etmek, hilâlin kutsiyetini muhafaza etmek gibi prensipler üzerine müesses bir ümmet programıdır. Ona göre, biri milliyet, diğeri ise beynelmileliyet ile ilgili olması sebebiyle İslâmlaşmanın bu iki ciheti arasında bir tenakuz, karşıtlık yoktur. "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak"ta Gökalp, ayrıntılı bir millet/milliyet tarifi yapmamış, milletin lisanı

bir zümre olduğunu belirtmekle yetinmiştir,²⁴ fakat İslâmiyet ile Türklük arasında özel bir ilişki kurarak daha sonraki yıllarda Türk-İslâm Sentezi çizgisindeki söylemin sıklıkla tekrar edeceği argümanların temelini atmıştır. Aynı lisanı konuşan insanlar, "aynı iştiyak ve temâyüllere, aynı vicdan ve zihniyete" sahip olacakları için aynı dine inanma eğiliminde de olacaklardır. Türklerin, muhtelif dinleri denedikten sonra Şamanî Yakutlar gibi birkaç küçük topluluk müstesna kahir ekseriyetiyle İslâmiyet'i kabul etmesi bu tabii eğilimin neticesidir. Gökalp'in Yakutlar hakkındaki düşünceleri bu noktada çok önemlidir. Yakutların, İslâmiyet'e doğru akan tabii eğilimin dışında kalmaları, coğrafi mevkilerine bağlandıktan sonra ya İslâmiyet'i kabul edip Türk kalacakları, ya da Hristiyanlığa geçip Ruslaşacakları, Hristiyanlığa geçtikten sonra Türklüklerini unutup Slavlaşan Bulgarlar örneği de verilerek ifade edilmiştir. İslâmiyet'i Türk kalmanın ön şartı kabûl eden bu anlayış, daha sonraki kuşakları da büyük ölçüde etkilemiştir. Onun için Türkleşmek demek aynı zamanda İslâmlaşmak demektir.

Müslümanların uzak bir istikbâlde siyasî bir birlik teşkil etme ihtimâlini tamamen yok saymamakla birlikte, hazırladığı ümmet programıyla Müslüman milletler için farklı bir yol haritası çizen Gökalp, ümmetçilik ile milliyetçiliği çeşitli âyetlerden de örnekler göstererek telif etmeye çalışmıştır. İslâm dünyasının farklı milletlerden meydana geldiği kabulü üzerine kurduğu ümmet programı, kesinlikle Üç Tarz-ı Siyaset'te bahsi geçen İttihad-ı İslâm davası değildir. Ümmet mefkûresini fazlaca geniş bulan Gökalp'e göre millet'in bütün diğer içtimâî zümrelere üstün tutulması gerekmekteydi. "Hulâsa kavme, ümmete, devlete, vatana, aileye, sınıfa, hırfet ocağına ilh. mensup ne kadar mefkûreler varsa, cümlesi millî mefkûrenin muavinleridir."²⁵

Türk milliyetçiliğinin tarihî gelişimini konu edinen hemen her çalışmada tekrar edildiği üzere Osmanlı Devleti içinde milliyetçilik fikri en geç Türklerde ortaya çıkmıştır²⁶. Bu gecikmede, Türklerin her üçüne birden dâhil olduğu Osmanlılık, İslâmlık ve Türklük kategorileri arasındaki belirsizlik, küçümsenmeyecek derecede pay sahibi olmuştur. Gökalp, Türk milliyetçiliğinin önündeki bu açmazı "devlet, ümmet, millet" formülasyonu ile aşmaya çalışmıştır. Gökalp'e göre Türklerin millet mefkûresinden kaçınmaları, "Türklük yok, Osmanlılık var" demeleri, devlet ile milleti bir manâda algılamalarından kaynaklanıyordu. Devlete,

ümmete ve millete ait mefkûreler başka başkadır ve birbirleri arasında çatışma ve çelişki yoktur diyen Gökalp, bu suretle Türk milliyetçiliğine bir yaşam alanı açıyordu. Türkçülüğün, devletin dağılmasını hızlandıracığı yönündeki tenkitlere karşı, Türklük üzerinden yeni bir Osmanlıcılık modeli tasarlamıştır. “*Asır milliyet asrıydı ve milliyet hissini hâkim olduğu bir memleketi ancak milliyet zevkini nefsinde duyanlar idare edebilirdi. Türkler kendi milliyetine hürmet etmeye başladıkları sonra diğer kavimlerin milliyetini de muhterem tanıyacak, kendi hak ve vazifelerini tanıdıktan sonra sâir kavimlerin de vazife ve haklarını tâyin edebilecek, milliyet duygularından feragat etmeleri mümkün olmayan dindaş ve devlettaşlarıyla daha güzel anlaşmak yollarını bulabilecekti. Türklük, kozmopolitliğe karşı İslâmiyet ve Osmanlılığın hakikî istinatgâhiydi.*”²⁷

Gökalp'in Türkleşme teorisi, Tanzimat'a ve Osmanlı içtimaî, iktisadî ve siyasî yapısına yönelik iki ciddi tenkit üzerine kuruludur. Evvelâ esas gayesi bir Türk-İslâm harsı vücuda getirmek olan Gökalp, tabîî olarak kozmopolitliğin muarızıdır ve Tanzimatçı muâsırlaşma cereyanına, kozmopolitliği sebebiyle karşı çıkmaktadır. Tanzimatçıların, Osmanlıcılık siyaseti Türklük hakkında zararlı neticeler vermiştir. İkinci olarak Osmanlı siyasî, içtimâî ve iktisadî yapısı içinde Türklüğün konumunu sorgulamıştır. Asker, memur ve köylü sınıflarından ibaret kalan Türkler, millî iktisatlarını kuralıydılar. Kozmopolit Osmanlı merkez yönetimi, Türklüğü dışlamış ve hakir görmüştü. Millî hayatı kurmak, bir Türk-İslâm harsı vücuda getirebilmek ve Türklüğün millî mefkûresini bulmak için millî tarihe ve halk edebiyatına dönmek iktizâ etmekteydi. “*Bir milletin hatıraları, an'aneleriydi*” ve Türklük tarih ile yaşayan halk kültüründen çalışılmıyordu²⁸.

Gökalp, “memleketimizde üç fikir cereyanı vardır” demektedir fakat aslında eserinin ilerleyen kısımlarında bir dördüncü cereyandan, gerek bir fikir hareketi olarak “Osmanlıcılık”tan, gerekse toplumsal kategori olarak “Osmanlılık”tan da bahsetmektedir²⁹. Acaba Gökalp, diğer fikir akımlarında mevcudiyetine işaret ettiği “hakiki ihtiyaçlardan doğma” özelliğinin “Osmanlıcılık”ta eksik olduğunu mu düşünüyordu? Gökalp'in “Osmanlıcılık”ı atlaması muhakkak ki bilinçli bir tercihin ürünüdür. Üzerinde mutlak surette kafa yorulması gereken bu konuyu, netice kısmında tartışmanın daha uygun olduğunu düşünüyoruz.

Netice

Kanaatimize göre Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp iki ayrı proje, iki farklı üçlü model kurgulamamışlardır. İlk plânda Yusuf Akçura'nın “*Batıcılık*”, Ziya Gökalp'in ise “*Osmanlıcılık*” fikrine üçlemelerinde yer vermesi, Akçura'nın Batılılaşma/Muâsırlaşma fikrinin “Üç Tarz-ı Siyaset” başlığı altında topladığı projelerin

hepsinde değişen dozajlarda bulunduğunu düşünmesiyle, Gökalp'in de “Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak”ı kaleme aldığı dönemde Osmanlıcılık fikrinin varlık zeminini kaybettiğini görmesiyle açıklanabilir ki bu yüzeysel değerlendirme yanlış değildir. Nitekim “Üç Tarz-ı Siyaset”in “*Memâlik-i Osmâniyye'de, Garb'dan istifâza ile iktisâb-ı kuvvet ve terakkî arzuları uyanalı, belli başlı üç meslek-i siyasî tasavvur ve ta'kib edildi sanıyorum...*”³⁰ şeklindeki giriş cümlesi, Akçura'nın siyasî fikirlerin neşet etmesiyle garplılaştırma arzuları arasında bağlantı kurarak Muâsırlaşma fikrini üç siyasî meslek için de başlangıç noktası, dolayısıyla Gökalp'in deyişimiyle “*aslî bir akide hükmünde*” kabul ettiğini göstermektedir. Gökalp de Akçura ile hemen hemen aynı fikirdedir. Üç fikir cereyanı içinde kronolojik olarak ilk sıraya koyduğu, dolayısıyla bir başlangıç noktası olarak kabul ettiği Muâsırlaşma, Gökalp'e göre “*mütefekkirlerce aslî bir akide hükmünde olduğu için, muayyen bir nâşire mâlik değildi. Her mecmûa, her gazete bu fikrin az çok müdâfiydi.*”³¹

Hilmi Ziya Ülken, Ziya Gökalp'in üç fikir cereyanını içtimâiyatçı görüşüyle birleştirdiğini iddia eder³². Şahsi kanaatimize göre Gökalp'in üç cereyanı birleştirdiğini söylemek güçtür. Onun sistemi bu mânâda bir sentez veya uzlaşma değildir. Evvelâ Türkçülük ile en uzlaşmaz gibi gözükken Osmanlıcılık, Gökalp tarafından bilinçli bir şekilde ötelenmiş, sistemine dâhil bile edilmemiştir. İkinci olarak İslâmcılık hususunda Gökalp, “İslâm Ümmetçiliği” ve “İslâm Milliyetçiliği” olmak üzere bir ayrıma giderek, “Üç Tarz-ı Siyaset”te “İttihad-ı İslâm” adı altında zikredilen İslâmcılığı, yani İslâm milliyetçiliğini reddetmiştir³³. Üçüncüsü Muâsırlaşma'tan kastı ne Tanzimatçıların ne de *İctihad* dergisi etrafından toplanan Batıcıların görüşleri ile benzerlik arz eder. Demek ki Gökalp bir sentez arayışı içerisinde değildir. Onun sisteminde İslâmlaşma ve Muâsırlaşma, İslâmcı ve Batıcı paradigmalardan tezlerden oldukça farklıdır. Gökalp'in gayesi muasır bir İslâm Türklüğü vücuda getirmektir. Bu gaye etrafında İslâmlaşma ve muâsırlaşmayı yeniden tanımlamıştır. Muâsırlaşma, İslâmlaşma, Türkleşme şeklindeki klasik kronolojik sırayı tersine çevirerek Türklüğü başa/merkeze alan bir sistemleştirmeye gitmiştir. Belki sistemi üzerinde daha geniş bir mutabakat tesis edebilmek için Akçura kadar keskin olmadığı, İslâmcı ve Batıcı cenahlardan tepki çekmemek yahut onları iknâ etmek gayesiyle daha uzlaşmacı görüldüğü söylenebilir, ama her halükârda Gökalp'in formülasyonu bir sentez değildir; Türklük merkezli farklı bir modernleşme modeli, yeni bir medeniyet tasavvurudur.

“Üç Tarz-ı Siyaset” ile “Türkleşme İslâmlaşma Muâsırlaşma”ın yayın tarihleri arasındaki dokuz yıllık zaman farkı, iki eser arasındaki muhtevâ farkını

tain eden en büyük amil olmuştur. İlk bakışta dokuz yıl, tarihî hadiselerin değerlendirilmesinde ihmâl edilebilir bir zaman aralığı gibi görünse bile tarihin olağan seyirinden çok daha hızlı aktığı bu süreçte, Osmanlı siyasî ve içtimaî yapısının yaşadığı dönüşüm bir yana, Devletin haritasında husule gelen somut değişiklikler dahi aslında bu iki eser arasındaki dokuz yılın, zannedildiğinden daha uzun olduğunu ikâz etmektedir. Esasen bu iki eser mukayese edilmeye pek müsait değildir; çünkü bir birini tamamlar niteliktedir. Akçura'nın meselenin siyasî, Gökalp'in ise içtimaî yönüyle daha fazla ilgili olduğunu söylemek mümkündür. İki düşünürün çıkış noktası iki farklı sorudur. Yusuf Akçura, bir siyaset bilimci, bir tarihçi olarak Osmanlı Devleti'nin kuvvet kazanması için Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük siyasetlerinden hangisinin faydalı olacağını tartışmaya açmıştır. O devletin dayanacağı ve üzerinden siyaset üretebileceği toplumsal kategoriyi, kimliği aramaktadır. Dolayısıyla bir kimlik siyaseti ve toplumsal bir kategori olmayan Batıcılığı, üç siyasî meslek içine dâhil etmemesi gayet anlaşılabilir bir durumdur. "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak", "Üç Tarz-ı Siyaset"e göre çok daha farklı şartların ürünüdür. Gökalp'in cevabını aradığı soru, Akçura'yı harekete geçiren sorudan farklıdır. İlk soru artık cevabını bulmuş, 1904 yılında mevcudiyeti henüz müphem bir şekilde hissedilen Türkçülük, bilhassa Balkan Savaşları'ndan sonra Türk aydınlarının büyük bir kısmının, müşterek cevabı hâline gelmiştir³⁴. Artık gündemdeki ikinci soru, Türkçülük siyasetinin esaslarının ne olacağı, Türklüğün nasıl tanımlanacağıdır. "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak" bir sosyolog olan Gökalp'in bu ikinci soruya verdiği cevabın manifestosudur. Gökalp, İslâmlaşmayı, İttihad-ı İslâm manâsında değil Türk kimliğinin kurucu bir unsuru olarak algılamaktadır. Türk kimliğine verebileceği bir şeyi olmadığı için Osmanlıcılık bilerek üçlemenin dışında bırakılmıştır. Gaye, muâsır bir İslâm Türklüğü vücuda getirmektir.

Yusuf Akçura'nın da yıllar sonra itiraf ettiği üzere, Türkçülük ve İslâmcılığın kolaylıkla irredentist bir karaktere bürünerek bir dış politika enstrümanı hâline gelebilmesi bir zihin karmaşası yaratarak millî kimliğinin oluşumundaki yerlerinin çoğu zaman ıskalanmasına sebebiyet vermiştir. Akçura'nın tespiti bu noktada çok mühimdir:

"Bugünkü düşünceme göre, bu makalede (Üç Tarz-ı Siyaset'te) mühim bir tahlil noksanı vardır: 'Türklük Siyaseti' ile 'Tevhid-i Etrak', 'İslâm Siyaseti' ile 'Tevhid veya İttihad-ı İslâm' birbirlerine karıştırılmıştır. Osmanlı Devleti'nin dâhilen 'Türklük' veya 'İslâm' siyaseti takip etmesi, haricen 'Pantürkist' veya 'Panislâmist' olmasını mutlaka icap ettirmez."³⁵

Esasen bu durum, sürekli toprak kayıplarıyla sar-

sılan Türk aydınlarının psikolojisine uygun düşmektedir. Akçura'nın itirafının, konumuzu ilgilendiren kısmı, dönemin metinlerinde bir ideoloji olarak İslâmcılıktan mı, yoksa bir din olarak İslâm'dan mı yahut bir kimlik olarak Türklükten mi, yoksa bir siyaset tarzı olarak Türkçülükten ve Turancılıktan mı bahsedildiğini ayırt etmenin bazen zannedildiğinden güç olduğudur.

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, mkanacalen@trakya.edu.tr

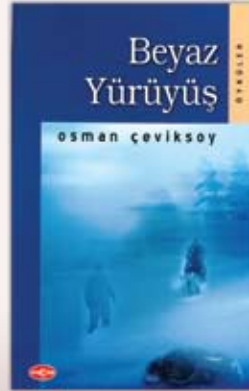
- 1 Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in karşılıklı münasebetlerinin pek sıcak olmadığı bilinmektedir. Bkz. Rafael Muhammedtin, *Türkçülüğün Doğuşu ve Gelişimi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 114-115.
- 2 Bu çalışmada birkaç küçük ayrıntı dışında Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp hakkında biyografik bilgi verilmeyecektir. Bu konuda aşağıdaki eserlere başvurulabilir: Muhammedtin, a.g.e.; François Georgeon, *Türk Milliyetçiliği'nin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, Çeviren: Alev Er, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999; Ahmet Temir, *Yusuf Akçura*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1997; Mehmet Emin Erişirgil, *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007; Uriel Heyd, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Çeviren: Kadir Günay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002; Nevzat Kösoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2005.
- 3 "...Münakaşaların hitamında bazen fikirlerimizin tetabuk etmediğine şahit olurduk. Asıl ihtilâf nazarı tevfid eden mevzulardan ziyade dimağlarımızın tabii temayülüyüdü. Zannederim onun kuvvetli zekâsı, çok terkibi ve akidevî idi. Benim çatlak kafam tahlil ve intikada meyyaldir." Akçuraoğlu Yusuf, "Gökalp Ziya Bey Hakkında Hatıra ve Mülâhazalar", *Türk Yurdu*, C. 8, Tutibay Yayınları, Ankara 2001, s. 86.
- 4 Bu hususta şu karşılaştırmalı çalışmalara bakılabilir: Mehmet Karakaş, *Türk Ulusçuluğunun İnşası*, Vadi Yayınları, Ankara 2000. s. 247-273; Suavi Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2000, s. 204-218. Hilmi Ziya Ülken, Yusuf Akçura ve etrafındakilerin 3 cereyan arasındaki problemi çözmeksizin sadece münakaşa ettiklerini, bu problemi bir sistem içinde ilk defa Ziya Gökalp'in çözmeye teşebbüs ettiğini yazmaktadır. Bkz. Hilmi Ziya Ülken, *Seçme Eserleri-I Ziya Gökalp*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. XVII.
- 5 Akçuraoğlu Yusuf, "Türkçülük", *Türk Yılı 1928*, İstanbul 1928, s. 406-407.
- 6 Bkz. Ali Kemal, "Cevabımız", (Yeni yazıya aktaran: Recep Duymaz), *Üç Tarz-ı Siyaset Ve Düşünce Akımları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 193-203.
- 7 Yusuf Akçura, "Üç Tarz-ı Siyaset", (Yeni yazıya aktaran Recep Duymaz), *Üç Tarz-ı Siyaset Ve Düşünce Akımları*, s. 167. Üç Tarz-ı Siyaset'in tam ve orijinal metni olması dolayısıyla makale boyunca Recep Duymaz'ın neşrine atıfta bulunulmuştur.
- 8 Akçura, a.g.m., s. 168-169.
- 9 Akçura, a.g.m., s. 178, 180.
- 10 Akçura, a.g.m., s. 185.
- 11 Akçura, a.g.m., s. 168-170.
- 12 Görüldüğü üzere Akçura, Osmancılık gibi İslâmcılığı da milliyetçilik örneğine göre kurgulanmış bir ideoloji olarak değerlendirmektedir.
- 13 Akçura, a.g.m., s. 170-173, 185-188.
- 14 Georgeon, a.g.e., s. 2, 34; Muhammedtin, a.g.e., s. 50.

- 15 Akçura, *a.g.m.*, s. 173-175.
- 16 Akçura, *a.g.m.*, s. 189.
- 17 Akçura, *a.g.m.*, s. 190.
- 18 Akçura, *a.g.m.*, s. 191.
- 19 Ziya Gökalp, "Üç Cereyân", *Türkleşmek İslâmlaşmak Muâsırlaşmak*, (Kitaplar-1 içinde), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 45. Dipnotlarda, Ziya Gökalp'in yayınlarını toplu şekilde orijinal diliyle ihtivâ etmesi ve yeni bir neşir olması sebebiyle M. Sabri Koz tarafından yayına hazırlanan ve Yapı Kredi Yayınları tarafından yayınlanan esere atıfta bulunulacaktır.
- 20 Modern tarih literatürümüzde batıcılığın merkezi adedilen İctihad dergisi etrafındaki çevreyi, Gökalp'in Muâsırlaşmak cereyânının hususî naşiri telakki etmediği görülmektedir. Peyami Safa, bu hususu Gökalp'in Abdullah Cevded ile arasının açık olmasına bağlamaktadır. Bakınız: Peyami Safa, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999, s. 28.
- 21 "Muâsırlaşmak cereyânına tâbi olanlar Tanzimat fikirlerini yaydıkları sırada... tarihî bir mânâyı haiz kadîm 'Osmanlı' tabire yerine, millî renklerden tamamıyla ârî olmak üzere, yeni bir mânâ yapıştırmışlardı." Bkz. Gökalp, "Üç Cereyân", *a.g.e.*, s. 46.
- 22 Gökalp, "Üç Cereyân", *a.g.e.*, s. 48.
- 23 Ziya Gökalp, "Türklüğün Başına Gelenler", *a.g.e.*, s. 66.
- 24 Gökalp daha sonraki yıllarda milleti şöyle tarif edecektir: "Millet, lisanca, dince, ahlâkça ve bedîyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir." Ziya Gökalp, *Türklüğün Esasları*, (Kitaplar-1 içinde), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 184.
- 25 Ziya Gökalp, "Milliyet Mefkûresi", *a.g.e.*, s. 84. Gökalp'in "bütün mefkûreler, millî mefkûrenin muavinidir." düşüncesi Üç Tarz-ı Siyaset'teki "Din-i İslâm büyük Türk milliyetinin teşekkülünde mühim bir unsur olabilir... Edyân, ancak ırklarla birleşerek, ırklara muâvin ve hattâ hâdim olarak ehemmiyet-i siyasiye ve ictimâiyesini muhâfaza edebiliyor." düşüncesiyle uyum hâlinindedir. Akçura, *a.g.m.*, s. 190.
- 26 Ziya Gökalp de aynı kanaattedir: "Milliyet mefkûresi ibtidâ gayr-i Müslimlerde, sonra Arnavut ve Araplarda, en nihâyet Türklere zuhur etti." Bkz. Gökalp, "Üç Cereyân", *a.g.e.*, s. 45.
- 27 Gökalp, "Üç Cereyân", *a.g.e.*, s. 45-47; Gökalp, "Türklüğün Başına Gelenler", *a.g.e.*, s. 65.
- 28 Gökalp, "Üç Cereyân", *a.g.e.*, s. 46-47; Gökalp, "An'ane ve Kaide", *a.g.e.*, s. 54-55; Gökalp, "Hars Zümresi, Medeniyet Zümresi", *a.g.e.*, s. 59-60; Gökalp, "Türklüğün Başına Gelenler", *a.g.e.*, s. 61-64.
- 29 "Bugün matbuatımızda içtimâî münakaşalara zemin olan üç mefhum var: Türkcülük, İslâmcılık, Osmanlıcılık." Bkz. Gökalp, "Millet ve Vatan", *a.g.e.*, s. 78.
- 30 Akçura, "Üç Tarz-ı Siyaset", *a.g.m.*, s. 167.
- 31 Gökalp, "Üç Cereyân", *a.g.e.*, s. 45.
- 32 Hilmi Ziya Ülken, *a.g.e.*, s. XXI.
- 33 "...Türkcülük aynı zamanda İslâmcılıktır. Yalnız Türkçüler İslâm ümmetçisi olmak sûretiyle kendilerini 'İslâm milliyetçileri'nden ayırt ederler." Bkz. Gökalp, "Türklüğün Başına Gelenler", *a.g.e.*, s. 66.
- 34 Yusuf Akçura, Balkan Savaşları arefesinde "Üç Tarz-ı Siyaset"i tekrar bastırarak, büyük ihtimâle ilk soruya daha 1904 yılında verdiği cevabın ne kadar isabetli olduğunu hatırlatmak istemiştir. Akçura, 1908'den itibaren meydana gelen gelişmeleri, Üç Tarz-ı Siyaset'te sarı bir şekilde gördüğünü 1928 yılında da ifade etmiştir. Bakınız: Akçuraoğlu Yusuf, "Türkcülük", *a.g.e.*, s. 406.
- 35 Akçuraoğlu Yusuf, *a.g.m.*, s. 406.

YENİ YAYINLAR

MİLLET MECLİSİNDE VE ASKERİ MAHKEMEDE
TARİHE KONUŞMALAR
NEVZAT KÖSOĞLU

BEYAZ YÜRÜYÜŞ
OSMAN ÇEVİKSOY

SESSİZ GÖÇ
ASUMAN GÜZELCE